

УДК 82-31.09:81'42

І. А. Лівницька

МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧОЇ НАРАТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕТОСУ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ

У статті висвітлено питання семіотичного моделювання наративної ідентичності жінки Вікторіанської епохи через призму культурно-історичного контексту. Процесу моделювання передувало виявлення в наративному дискурсі знакових проявів жіночої ідентичності, як способів самоідентифікації, самооприлюднення та самовираження. З метою дослідження етичних якостей наративної ідентичності жінки, дослідження було сфокусовано на виявленні семіотичних кодів культури Вікторіанства, де чільну позицію посідає моральний кодекс.

Ключові слова: семіотика, знак, ідентичність, наратив, етика, Вікторіанство, жіноча ідентичність.

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-22-45-51

Постановка проблеми в загальному вигляді. Питання ідентичності в письмовому дискурсі (як науковому так і фікційному) укорінено в самій суті письма та риториці викладу, що сягає ще часів античності. Риторика, як мистецтво красномовства, передбачає вміння емоційного впливу на адресата повідомлення мовними засобами (лінгвістичним матеріалом), в той час як письмо (знакова система) стає лише засобом реалізації цієї мети. Отже, питання емоційного впливу, як результат комунікативної події, давно належить до сфери наукового пізнання і є предметом розгляду в естетиці, лінгвістиці, психології та літературознавстві.

Супутніми, але не менш важливими, питаннями в цьому контексті постають індивідуальність автора, його особистість, та його *місія* у транслюванні «емоційно-вольової напруги» повідомлюваного, яке виражається в ідеальній гармонійній формі, з певними акустичними та ритмічними особливостями, симетрією, пафосом [5, с. 157], який викликає лише нестямний захват (на позначення цього процесу С. М. Ейзенштейн запропонував термін «формула пафосу» [7, с. 199]). Вірогідно, що під цю формулу підпадають різні твори мистецтва, які мають естетичну функцію та художню цінність, відкриваючи питання визначеності естетичної цінності *inter alia*.

Естетична цінність предмету реалізується на декількох рівнях, які в процесі сприймання художнього твору справляють цілісне враження [4, с. 98]. В цьому вимірі, твір мистецтва розглядається як інтенціональність, як об'єкт свідомості, з посиленою схематизацією образів, які провокують читацьку взаємодію. Читач, у свою чергу, орієнтується на семіотичну природу схеми, або на те, що М. Уайт назвав «ландшафтом свідомості», в якому містяться «ситуативні моделі» [1] у формі загальних та абстрактних «фреймів» або «сценаріїв» [3], «семіотичних кодів» [22]. З позиції «наївної життєвої психології» [14], розпізнавання схем культурно-обумовлених історій пов'язано з розумінням прототипових мотивів, характерних для певної культури. Наративна організація твору, завдяки своїй схематичності та семіотичності, достатньо повно розкриває культурний контекст певної історичної епохи, його соціум, культуру, етику та гендерні ролі, репрезентовані в ній.

Метою даної розвідки постає семіотичне моделювання жіночої ідентичності в романах Вікторіанської епохи. Досягненню мети підпорядковані наступні **завдання**:

1) виявити особливості формування наративної ідентичності в писемному мовленні (письмі) з позицій конструктивізму;

2) окреслити способи актуалізації жіночої ідентичності в семіотичній сітці етичних кодів Вікторіанства.

Методи дослідження включають посткласичні модифікації структурно-семіотичного та риторико-герменевтичних підходів до лінгвістичного аналізу художнього тексту та методу семіотичного моделювання. Характерним в інтерпретації є посилений ухил до філософії конструктивізму та інактивізму (4E Model: enactive, embedded, embodied, and extended), яка постулює виникнення моделі буття в процесі когнітивної діяльності індивіда в освоєнні навколишнього світу.

Об'єктом дослідження постає знакова організація оповідної структури роману Вікторіанського періоду, а предметом **дослідження** – семіотичні прояви жіночої ідентичності в наративному дискурсі роману.

Актуальність дослідження визначається не лише глобальною роллю наративу в освоєнні та формуванні буття особистості в контексті певної культури та історичної епохи (Umwelt) (що реалізується в мікропроцесах взаємодії особистості з навколишнім світом), але й феноменологічним зближенням етичної наукової проблематики з наративними теоріями існування можливих (не актуалізованих) світів (Possible World Theory) та концепції *ймовірного*, яка наразі стає з'єднувальною ланкою між дисциплінами гуманітарного та соціального профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття ідентичності як способу самоідентифікації особи належить до ключових питань філософської та психологічної теорії особистості, які міцно інтегрувалися з лінгвістичною наукою та набули форм окремого напрямку досліджень: ідентичність в науковій письмовій комунікації [15; 18], в професійному середовищі [9], та в інформаційно-цифровій сфері [13; 20; 23] тощо. Спільна позиція підходів полягає у визнанні ідентичності автора писемного твору складним феноменом, який об'єднує *реальний* (тобто демографічні дані, особливості текстової організації автора тощо) та *феноменологічний виміри* (тобто реальність, в якій існує особистість, її соціальні конструкти) [19, р. 141]. Другий вимір – безпосередньо пов'язаний з усвідомленням ідентичності як дискурсивного конструкта, який формується в процесі розгортання дискурсу, як дискурсивне «я» [16; 24]. Прослідкувати розгортання ідентичності в дискурсі можливо завдяки двом конституційним категоріям: «ethos» та «voice», які будучи тісно переплетеними, стають окремими предметами літературознавчого та лінгвістичного дослідження в контексті філософії конструктивізму [19; 21].

Отже, дослідження ідентичності в письмовому тексті потребує розгляду двох категорій («ethos» та «voice») в їх багатовимірності та складності репрезентації й можливих взаємодіях. Першою увагою на цьому шляху є пошук визначення понять та встановлення їх онтологічної сутності. Так, Аристотелеве поняття етосу, стосувалося безпосереднього характеру мовця (ритора), як поєднання його мудрості (*phronesis*), морального образу (*arete*) та доброї волі (*eunoia*) у їх проявах у мовленні [цит. за 19, с. 141]. Пізніше це поняття було взято за основу аналізу характеру з позицій лінгвістики тексту та риторики в інтеграційних гуманітарних дослідженнях [11; 12].

Звернення до дефініцій самого поняття, безумовно, спрямовує дослідження в річище етики, соціальної філософії та психології, з увагою на ідейні установки та соціальну поведінку індивідумів та груп: «Ethos *noun* – the set of beliefs, ideas, etc.

about the social behaviour and relationships of a person or group» [10]. Проте, в контексті статті, впровадження категорії етосу в методологічний апарат дослідження наративного художнього тексту розкриває очевидні, проте неявні точки перетину сфер наукового пізнання: питання моралі та етичного кодексу поведінки фікційних героїв та реальних особистостей. Аспект, який проковує неоднозначну реакцію у науковій традиції літературознавчого дослідження (більше про це див. передмову до [17]), проте, окреслює нові перспективи дослідження етосу, як невіддільної складової наративної ідентичності. Тим паче, в літературознавчому арсеналі засобів аналізу цього феномену є поняття «voice», як «голос автора», або «проекція автора у творі», який більше тяжіє до метафоричного уособлення індивідуальних особливостей мовця. В контексті нашого дослідження, поняття «голосу автора» розглядаємо як певну трансляцію точки зору, проекцію, яка пов'язана з наративною фокалізацією та утворенням перспективи оповіді, як синонім терміну «наратор» з гомодієгетичною, гетеродієгетичною формами нарації. Тому, основну увагу сфокусуємо на формах нарації та типах суб'єктів нарації в наративному дискурсі роману Вікторіанської епохи як проявах *етосу*, важливих з огляду на етичний аспект цього культурно-історичного періоду.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з вище наданого визначення етосу як комбінації ідей, ставлень, вірувань особистості, можемо зробити висновок, що в процесі формування культурної ідентичності певного історичного періоду провідну роль відіграє соціальна інтеракція. В контексті теорії ідентичності постулюється, що завдяки соціальним інтеракціям у людини відбувається процес самоідентифікації, усвідомлення своєї ролі та позиції відносно інших [20, с. 186] (див. Рис. 1).

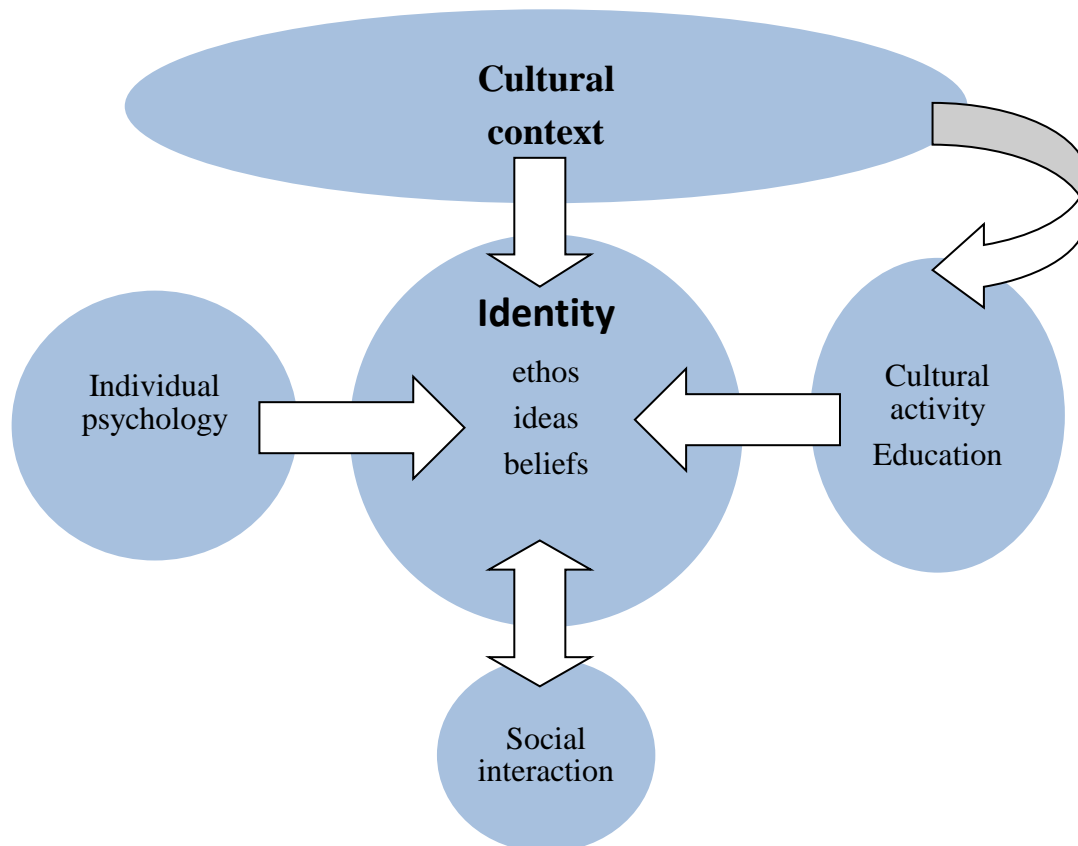

Рис. 1. Модель ідентичності особистості з позиції соціального конструктивізму [21].

Основу нарративного дискурсу складають дискурсивні елементи у вигляді епізодів та ситуацій, які супроводжуються подекуди авторськими ремарками, коментарями, що роз'яснюють мотивацію вчинків персонажів, та слугують цінним матеріалом для погляду у внутрішній світ героїв, їхню психологію та етику. Безумовна наявність певної біографічної ситуації, яка розташована в постпозиції до ланцюга подій нарративу продукує зацікавлений погляд на події через емпатію, співпереживання, породжене несвідомим порівнянням власного досвіду з нарративною ситуацією персонажів (реальною чи ілюзорною). Зовнішня поведінка персонажів вікторіанського роману матеріалізується шляхом прямої мови оповідача – учасника подій, а внутрішня логіка поведінки почасти подається в розлогіх, деталізованих коментарях. Особливістю цих коментарів є акцентуація символічних деталей як індексів психологічного типу особистості, що притаманно було естетиці реалістичного портретування.

Так, наприклад, головною характеристикою героїні роману «Агнес Грей», від імені якої ведеться оповідь, постає невичерпний молодечий оптимізм як прагнення витерпіти всі негаразди злиднів («to endure privations» [8] (прим: *далі всі цитати за цим виданням*), віра у потрібність суспільству для виховання дітей, покладаючись на власний досвід та освіту («the clear remembrance of my own thoughts in early childhood would be a surer guide than the instructions of the most mature adviser»). Мотивацію вчинків Агнес простежуємо через внутрішні монологи, сповнені оптимізму і віри в краще майбутнє поза межами батьківського дому: «How delightful it would be to be a governess! To go out into the world; to enter upon a new life; to act for myself; to show Papa what his little Agnes could do! ». В цих внутрішніх монологіях, семіотично увиразнено психологічні потреби як рушії діяльності персонажа: прагнення самореалізації, прагнення нових вражень, відкритість світу, потреба в повазі від батьків щодо самостійного екзистенційного вибору [6].

Етичний аспект бажання Агнес стати гувернанткою і підтримати, таким чином, своїх батьків увиразнено через опосередковану реакцію батьків – посмішку на обличчі. Повторена двічі, в межах одного абзацу (спочатку як реакція матері Агнес, а далі – як реакція батька), ця кінетична деталь-символ лише посилює у головної героїні спротив щодо несприйняття її рішення, що змушує батька іронічно підсумувати – «we are not brought to that pass yet». Підсумок втілює всю трагічність соціального статусу жінки-гувернантки Вікторіанського періоду, який можемо сформулювати так: бути гувернанткою (тобто виховувати дітей) було останнім, на що можливо зважитись юній дівчині, оскільки це сприймалося як відчайдушний крок в суспільстві (й, в першу чергу, в сім'ї). Схожий висновок робить і Беккі Шарп у романі «Ярмарок Марнославства» (1847) Уільяма Теккерея, коли вимушена покинути пансіон і стати гувернанткою в сім'ї. Однак, на відміну від Агнес, Беккі Шарп характеризує авантюризм, егоїзм та марнославство. В цьому випадку, романи Анни та Шарлотти Бронте більш схильні до реалістичного викриття етичної проблематики з відчутними нотками трагізму у долі героїнь, а Уільям Теккерей, у свою чергу, здійснює цю мету шляхом сарказму та сатири.

Висновки. Таким чином, письменники XIX століття відточували майстерність психологічного моделювання особистості не лише шляхом встановлення гегемонії авторської нарації над іншими формами оповіді, а також завдяки акцентуації провідних системотворчих чинників психології різних типів особистості та розкриттю їхнього етосу (тобто установок, інтересів, смаків, цінностей). У випадку з Агнес Грей таким системотворчим центром особистісної спрямованості виступає юнацький оптимізм та екстравертність, а в характеристиці матері Агнес – безумовна потреба

самопожертви заради близьких, заради кохання до чоловіка, а у випадку з Беккі Шарп – чарівний погляд зелених очей, які здатні на все на шляху до своєї мети стати заможною. Потрібно зазначити, що змальовуючи образи жінок своїх творів, Анна Бронте акцентує увагу не лише на зовнішньому аспекті життя періоду, його соціальному вимірі, а й на телеологічній природі вчинків героїв, на формуванні нюансованого сприйняття предметності свідомістю читача, який, з феноменологічної точки зору, інтенціонально відноситься до одного аспекту предметності, що, у свою чергу, дозволяє свідомості передбачати наявність інших аспектів цього предмету і домислювати / доконструювати їх [2]. Таким чином, відбувається поєднання реального та інтенціонального змісту переживання, як поєднання ноєзисного рівня з ноєматичним у формі надбудов: судження над сприйняттям, і т.д.

Перспективи подальшого дослідження полягають саме в моделюванні інактивності процесу переживання буття як способу взаємодії наративного художнього твору з читацькою свідомістю, що представляється можливим завдяки застосуванню феноменологічного та глобально-семіотичного підходів до проблеми формування наративної ідентичності та феноменів інтенціональності та цілепокладання.

Список використаної літератури

1. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : сборник работ / сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова. – Москва : Прогресс 1989. – 312 с. ; Van Deyk T. A. van. Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya : sbornik rabot / sost. V. V. Petrova ; pod red. V. I. Gerasimova ; vstup. st. Yu. N. Karaulova, V. V. Petrova. – Moskva : Progress 1989. – 312 s.
2. Гуссерль Э. Феноменология : [Статья в Британской энциклопедии] / Э. Гуссерль. Предисл., пер. и примеч. В. И. Молчанова // Логос. – 1991. – № 1. – С. 12–21 ; Gusserl E. Fenomenologiya : [Statya v Britanskoj entsiklopedii] / E. Gusserl Predisl., per. i primech. V. I. Molchanova // Logos. – 1991. – № 1. – S. 12–21.
3. Казанцева Е. В. Психологический субстрат нарративной схемы / Е. Казанцева // Психолог. – 2018. – № 1. – С. 39–48 ; Kazantseva Ye. V. Psikhologicheskij substrat narrativnoy skhemy / Ye. Kazantseva // Psikholog. – 2018. – № 1. – S. 39–48.
4. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття : навч. посіб. / Л. Т. Левчук. – Київ : Либідь, 1997. – 224 с. ; Levchuk L. T. Zakhidnoevropeiska estetyka XX stolittia : navch. posib. / L. T. Levchuk. – Kyiv : Lybid, 1997. – 224 s.
5. Неборсина Н. П. Поэтический дискурс: эстетический аспект текстуальности / Н. П. Неборсина // Проблемы семантики, прагматики и когнитивной лингвистики. – 2016. – Вып. 29. – С. 155–162 ; Neborsina N. P. Poeticheskij diskurs: esteticheskij aspekt tekstualnosti / N. P. Neborsina // Problemy semantyky, prahmatyky u kohnytyvoi lynchvystyky. – 2016. – Vyp. 29. – S. 155–162.
6. Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет / М. Хайдеггер, вступ. ст. А. В. Михайлова. – Москва : Гносис. 1993. – 333 с. ; Khaydegger M. Raboty i razmyshleniya raznykh let / M. Khaydegger, vstup. st. A. V. Mikhaylova. – Moskva : Gnosis. 1993. – 333 s.
7. Эйзенштейн С. М. Избранные произведения в 6-ти т. / С. М. Эйзенштейн. – Москва : Искусство, 1964. – Т. 3 : Теоретические исследования 1945-1948 гг. – 672 с. ; Eyzenshteyn S. M. Izbrannye proizvedeniya v 6-ti t. / S. M. Eyzenshteyn. – Moskva : Iskusstvo, 1964. – Т. 3 : Teoreticheskie issledovaniya 1945-1948 gg. – 672 s.

8. Agnes Grey by Anne Brontë [Electronic resource] // Project Gutenberg. – Mode of access : <http://www.gutenberg.org/ebooks/767>

9. Beason L. Ethos and error : How business people react to errors / L. Beason // *College Composition to Communication*. – 2001. – Vol. 53. – № 1. – P. 33–64.

10. Cambridge Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/ethos>

11. Connor U. Linguistic/rhetorical measures for international persuasive student writing / U. Connor // *Research in the Teaching of English*. – 1990. – Vol. 24, – № 1. – P. 67–87.

12. Connor U. Understanding persuasive essay writing : Linguistic/rhetorical approach / U. Connor, J. Lauer // *Text*. – 1985. – Vol. 5. – № 4. – P. 309–326.

13. DePew K. E. Social networking in a second language : Engaging multiple literate practices through identity composition / K. E. DePew, S. Miller-Cochran // *Reinventing identities in second language writing* / M. Cox, J. Jordan, C. Ortmeier-Hooper, G. G. Schwartz (eds.). – Urbana, IL : National Council of Teachers of English, 2010. – P. 273–295.

14. Hutto D. D. Folk Psychological Narratives : The Sociocultural Basis of Understanding Reasons / D. D. Hutto. – Cambridge, MA : MIT Press, 2008. – 343 p.

15. Hyland K. Disciplinary identities : Individuality and community in academic discourse / K. Hyland. – New York : Cambridge University Press, 2012. – 236 p.

16. Ivanič R. Writing and identity : The discursual construction of identity in academic writing / R. Ivanič. – Amsterdam ; Philadelphia, PA : John Benjamin, 1998. – 373 p.

17. Larson J. Ethics and Narrative in the English Novel, 1880–1914 / J. Larson. – Cambridge : Cambridge University Press. 2001. – 176 p.

18. Matsuda P. K. Voice in Japanese written discourse: Implications for second language writing / P. K. Matsuda // *Journal of Second Language Writing*. – 2001. – Vol. 10, Issues 1–2. – P. 35.–53.

19. Matsuda P. K. Identity in Written Discourse / P. K. Matsuda // *Annual Review of Applied Linguistics*. – 2015. – Vol. 35. – P. 140–159.

20. Matsuda P. K. Voice in academic writing : The rhetorical construction of author identity in blind manuscript review / P. K. Matsuda, C. M. Tardy // *English for Specific Purposes*. – 2007. – Vol. 26, Issue 2. – P. 235–249.

21. McKinley J. Critical Argument and Writer Identity : Social Constructivism as a Theoretical Framework for EFL Academic Writing / J. McKinley // *Critical Inquiry in Language Studies*. – 2015. – Vol. 12, Issue 3. – P. 184–207.

22. Peirce C. S. Manuscripts in the Houghton Library of Harvard University, as identified by Richard Robin, Annotated Catalogue of the Papers of Charles S. Peirce. – Amherst : University of Massachusetts Press, 1967.

23. Stance and voice in written academic genres / K. Hyland, C. Sancho Guinda, (eds.). – Basingstoke, UK : Palgrave Macmillan. 2012. – 263 p.

24. Silva T. Second language composition instruction : Developments, issues and directions in ESL / T. Silva // *Second language writing : Research insights for the classroom* / ed. B. Kroll. – New York, NY : Cambridge University Press. 1990. – P. 11–23.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2020.

I. Livytska

MODELLING FEMALE NARRATIVE IDENTITY IN THE CONTEXT OF VICTORIAN ETHOS

The paper is devoted to applying semiotic methodology in modeling a female narrative identity of the Victorian epoch in cultural and historical context. Before modeling a female narrative identity, signs of feminine identity have been defined in the proper narrative. They are considered as the ways of self-identification, self-manifestation, and self-expression. For the analysis of the ethical qualities of the female narrative identity, the research was focused on the identification of semiotic codes of Victorian culture, with placing a moral code in its organizing center.

The objective of the paper lies in finding the way how fictional narrative engages with the reader, and how written narrative discourse facilitates or inhibits the formation of narrative identity. The methodological framework for analyzing narrative identity constituted the works on identity theory, constructivist philosophy; the findings in cultural psychology in defining «self» and «identity». Semiotic modeling was applied to unveil some common tendencies in approaches towards the notions of «identity» and «self» in the Victorian novel by considering it an emergent entity, which appears during the interaction of the individual with the narrative on the way to construct the possible world as a probable state of facts.

The ethical code of conduct and moral in the novels under consideration is combined with the techniques of the realistic method, which presupposed detailed and deep insights into the psychology of the main female characters, prompted by the systemic accentuation of the prominent psychological traits of women. In such a fashion, Victorian writers (Anne Bronte, Charlotte Bronte, and William Thackeray) developed mastery in psychological writing by widening the spectrum of narrative techniques concerning character's psychology, different psychological traits of the characters, and their ethos. Therefore, Agnes Grey's prominent character-forming center lies in her juvenile maximalism and engaging optimism, on the contrary to her mother, who is moved by a dominating desire of self-sacrifice for the sake of the well-being of the family and love to her husband. Rebecca Sharp in her turn has a central characteristic expressed by charming bright green eyes, which signify her readiness and determination for success to be wealthy.

It has been stated, that Anne Bronte's realistic modeling of the female destiny is based on the nuanced perception of the materiality of the reader, who in phenomenological way focuses on one aspect of the object and re-constructs the remaining aspects by his consciousness. This observation is consonant with the radical philosophy of enactivism and global semiotics in their attempt to correlate noetic and noematic levels of perception. Perspectives of further research are connected with research of this enactive process of world creation in the process of interaction with the narrative in the light of phenomenology and global semiotics.

Key words: *semiotics, sign, identity, narrative, ethos, Victorian fiction, female.*